

- психології професійної освіти АПН України; Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя: Запорізький держ. університет, 2003. – 442 с.
18. Шевелева И. Н. Профилактика нарушения репродуктивного здоровья студенток средствами физической культуры / И. Н. Шевелева, Ж. Б. Сафонова // Теория и практика физической культуры. – 2007. – № 1. – С. 17-19.
 19. Шилько В. Г. Методология построения личностно ориентированного содержания физкультурно-спортивной деятельности студентов / В. Г. Шилько // Теория и практика физической культуры. – 2003. – № 9. – С. 45-49.
 20. Ягунов В. В. Мотивація учіння студентів з особливими потребами / В. В. Ягунов // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: [зб. наук. праць]. – К.: Університет “Україна”, 2004. – С. 45-53.

ИВАНЕНКО Т. В. Структурные компоненты позитивно-ценностного отношения студенток университета к оздоровительной деятельности.

Осуществлён теоретический анализ научных работ по вопросу позитивно ценностного отношения студенток университета к оздоровительной деятельности. Определены и охарактеризованы структурные компоненты позитивно-ценностного отношения студенток университета к оздоровительной деятельности.

Ключевые слова: позитивно ценностное отношение, структурные компоненты, здоровье, оздоровительная деятельность, студентки.

IVANENKO T. V. Structural components of positively value attitude of University female-students to health-improving activities.

Theoretical analysis of researches dealing with the problem of positively value attitude of University students to health-improving activities is accomplished. The structural components of positively value attitude of University students to health-improving activities are singled out and defined.

Keywords: positively value attitude, structural components, health, health-improving activities, female-students.

**Іванова Л. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

**ПРО ІСТОРИЧНУ ПЕРЕДУМОВУ СТАНОВЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ
СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО РОБОТИ З УЧНЯМИ
З ВІДХИЛЕННЯМИ У СТАНІ ЗДОРОВ'Я**

У статті проаналізовано впровадження фізичного виховання в навчальні заклади України як передумову становлення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я.

Ключові слова: здоров'я, фізична культура, відхилення у стані здоров'я, майбутні учителі фізичної культури, учні з відхиленнями у стані здоров'я.

Становлення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з дітьми, які мають відхилення у стані здоров'я, неможливо уявити, у повній мірі не з'ясувавши історичні витоки впровадження фізичної культури у навчальні заклади та занять лікувальною фізичною

культурою зі школярами на різних етапах розвитку нашої країни (які невідривно пов'язані, у свою чергу, з історією як самої фізичної культури, так і лікувальної фізичної культури), а також ретроспективного аналізу теоретичних та методичних засад професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури.

С. М. Філь, О. М. Худолій та Г. В. Малка вказують на те, що “враховуючи, що жодна система фізичного виховання, як частина культури народу, не виникає із нічого або через позичення, а нові створюються, використовуючи спадок минулого, слід звернутись до подій, що відбувались на території сучасної України” [4, с. 70].

Мета роботи – проаналізувати впровадження фізичного виховання в навчальні заклади України як передумову становлення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями з відхиленнями у стані здоров'я.

У родовому суспільстві фізичне виховання мало важливе значення і було однією з функцій родової громади та рівним для всіх (розподілялося лише за статтю), а також обов'язковим (В. К. Пельменев, 2000).

На теренах сучасної України (північне Причорномор'я) розвивалась фізична культура, яка в своїй основі відповідала давньогрецькій традиції: “елінські поліси, починаючи з VII ст. до н.е., виникають на території сучасної України. Найбільшими з них були: Ольвія (близько Миколаєва), Херсонес (в межах сучасного Севастополя), Тіра (в межах Білгород-Дністровська), а також міста Боспорського царства: Пантікапей (в межах Керчі), Горгіпп (в межах Анапи), Танаїс (в Ростовській області) та інші. Довколишнє оточення та умови, в яких існували ці давньогрецькі міста, сприяли формуванню своєрідної для цієї місцевості культури, невід'ємною частиною якої було гімнастичне виховання і атлетика” [4, с. 72].

Дослідження науковців [1, 3, 4] вказують на те, що до 7 років фізичним вихованням займалася в сім'ї мати, а з 7 років існувало централізоване керівництво фізичним вихованням молоді (таке, яке згодом назвуть загальнодержавним), що забезпечувалось найавторитетнішими членами роду – старшинами (старійшинами); кожен етап фізичної підготовки завершувався своєрідним екзаменом – ініціацією (ритуалом посвяти у наступну вікову групу чи стан); підготовка та проведення організованих масових заходів доручалися окремим людям – волхвам, які були найдосвідченішими та мали попередню багаторічну підготовку; все навчання будувалося на базі постійного фізичного вдосконалення всіх без винятку людей (що згодом отримає назву “фізична освіта”); система фізичного виховання формувалась під значним впливом Римської та давньогрецької культур, але з врахуванням національних особливостей та збереженням народних традицій.

На межі VIII–IX сторіч н.е., коли виникла найбільша у Європі

ранньофеодальна держава – Русь – з центром у Києві, що проіснувала до періоду феодальної роздробленості та монголо-татарського завоювання й об'єднала під владою київських князів численні племена, що розселилися на величезній території від Карпатських гір до Уралу і від Чорного до Білого моря, виникли сприятливі умови для розвитку високої культури, освіти, нових форм виховання та навчання. У X–XIII століттях у Київській Русі при церквах і монастирях засновувалися училища для підготовки духовенства і грамотних людей, необхідних державі [1], та існувала ефективна система військово-фізичної підготовки, яка “включала такі форми: фізичне виховання в родині (сім'ї); військово-фізичне виховання в побуті; військово-фізичне виховання у княжому війську; військово-фізичне виховання у культових і навчальних закладах (церкви, монастирі, школи...)” [4, с. 82], “розвивалась за Європейською моделлю” [4, с. 86] і досягла високого рівня завдяки зусиллям єдиної давньоруської народності, що розпалася в період монголо-татарського завоювання на три самостійних народи: великоросів, українців, білорусів, що зберегли навечно спогад про колишню єдність та завжди тяжіли до неї [1].

Першим статутом школи, яким вчителів зобов'язували піклуватися про здоров'я учнів, був статут 1586 р. Львівської школи. Н. А. Константинов, Е. Н. Мединський та М. Ф. Шабасєва вказують на те, що Статути Львівської та Луцької шкіл передбачали складання договору (між батьком та ректором школи), в якому вказувалося: чому повинна навчити дитину школа, визначалися обов'язки батьків відносно школи, докладно визначалися якості вчителів та вказувалося на те, що поряд з моральним вихованням вони повинні також дбати про здоров'я учнів, проводити фізичне виховання дітей з використанням ігор, змагань та ін. [1].

Після возз'єднання України з Росією (1654 р.) “у складі Російської імперії понад 200 років знаходилась більша частина України – площею у 452 тис. кв. кілометрів, 75% сучасної території та населенням у 25,5 млн.” [4, с. 97]; а “в період козаччини школи створювались в кожному населеному пункті одночасно з його заснуванням. При кожній церкві існували козацькі школи. Всього у 1740–1746 роках в межах вільностей Запорізької Січі було 866 шкіл, що свідчить про дуже високий освітній і культурний рівень козацтва” [4, с. 88]; а “про високий рівень військово-фізичної підготовки на Січі свідчать факти, коли люди з Русі, Польщі, Поділля їздять туди, щоби навчитись лицарського діла, вдосконалити військову вправу” [4, с. 89]; при цьому “фізичні якості вважалися найважливішим критерієм у соціальній оцінці людини” [4, с. 90]; “культ героїчної особистості козака-запоріжця спричинився до загального (майже 100-відсоткового) залучення дітей і молоді до народних фізичних вправ і рухливих ігор, переважно військово-фізичної спрямованості” [4, с. 88].

Спираючись на дослідження таких науковців, як В. В. Столбов, С. М. Філь, О. М. Худолій, Г. В. Малка, можна зазначити, що ефективність фізичного виховання козаків пояснюється органічним поєднанням елементів

фізичного гарту з військовим навчанням, значній увазі загальноосвітній стороні підготовки, безкоштовним навчанням та тим, що воно “із сфери побуту, релігійних свят поступово переходить у професійно організовану сферу військово-фізичної підготовки та в освітні заклади” [4, с. 93] і відповідно: “високий рівень народної фізичної культури, як компонент всієї культури, сприяв вихованню здорового, міцного покоління” [4, с. 93].

У 1701 році у Москві відкривається школа математичних та навігаційних наук, в якій у ролі обов’язкового навчального предмету вводиться військова підготовка, а у наступні роки фізичне виховання було введено в інших навчальних закладах: у загальноосвітній гімназії Глюка (1703 р.), Морській академії (1715 р.), кадетських корпусах (1731 та 1752 роки) [4]. У другій половині XVIII ст. відкриваються гімназії та пансіонати для навчання дітей дворян та різночинців, в яких основна увага приділяється формуванню зовнішніх манер поведінки, вміння поводити себе у “вищому світі”, а також діти навчаються фехтуванню, танцям, світським манерам [3, с. 144]. В цьому є значна заслуга Івана Івановича Бецкова (1704-1795), за ініціативою якого були створені у Росії виховні заклади, статутами й програмами яких передбачалось проведення фізичного виховання учнів, оскільки він вважав уроки фізичних вправ органічним елементом педагогічної роботи та звертав увагу на утримання правильної постави під час їх виконання (Я. М. Богданов, Г. М. Краковяк, 1950).

Думки щодо важливості впровадження уроку фізичного виховання або уроку гімнастики підтримували М. І. Новиков (1744–1818), О. М. Радищев, В. Г. Белинський (1811–1848), М. О. Добролюбов (1836–1861), Д. І. Писарев (1841–1868) та М. І. Пирогов (1810–1881), який, обіймаючи посаду керівника справами освіти у Київському та Одеському навчальних округах, у 50-ті роки XVIII сторіччя вимагав від учителів систематичного проведення уроків фізичного виховання в школі та ввів у ряді гімназій м. Одеси по 5 щотижневих уроків гімнастики, які не тільки давали змогу вирішити питання фізичного виховання й формувати добру поставу, але й сприяли військовій підготовці (Я. М. Богданов, Г. М. Краковяк, 1950).

В. В. Столбов зазначає, що на початку XIX ст. в Росії створюється державна система освіти. У 1802 році засновується міністерство народної освіти. У 1804 році – приймається Статут навчальних закладів, за яким формується система освіти, що вміщує приходські та повітові училища, гімназії та університети. Але ані ця реформа, ані не наступні (1828 та 1852 років) не внесла будь-яких суттєвих змін у постановку фізичного виховання у навчальних закладах [3, с. 144]: у приходських школах та повітових училищах фізичне виховання дітей навіть не було передбачено, а у гімназіях та університетах фізичне виховання вважалося необов’язковим предметом. Його рекомендувалося проводити там, де є можливість займатися тілесними вправами, але такі можливості (засоби, приміщення,

вчителі та ін.) у переважній більшості навчальних закладів були відсутні. Висловлення передових представників прогресивної руської педагогічної думки (О. М. Радищева, М. І. Новикова, Г. С. Сковороди, В. Г. Белінського) про необхідність та користь фізичного виховання в навчальних закладах поряд з іншими предметами не тільки не підтримувались урядом, але й заперечувалися. Трохи краще фізичне виховання було поставлене у закритих дворянських навчальних закладах – ліцеях (так, наприклад, у Царськосільському ліцеї був спеціальний зал, де під керівництвом вчителів ліцеїсти займалися фехтуванням, гімнастикою та іншими фізичними вправами та іграми) [3, с. 145].

О. Т. Литвин зазначає, що, на відміну від багатьох західноєвропейських держав, царський уряд Росії до 60-х років XIX сторіччя не практикував введення занять з фізичного виховання у програми громадянських навчальних закладів [2, с. 13]. Однобічне фізичне виховання, що було побудовано переважно на стройових вправах, фехтуванні, матеріалі німецької та шведської гімнастики, існувало тільки в окремих військових закладах та й якість цієї підготовки була дуже низькою [2, с. 15].

Новий шкільний устав від 19 листопада 1864 року передбачав введення гімнастики у гімназії. Практично вся остання третина XIX сторіччя (після Кримської війни 1853–1856 р.) була присвячена невтішним спробам уряду впровадити у шкільну освіту західну воєнізовану систему фізичного виховання (Е. Ю. Зеликсон, 1940; Г. Д. Харабуга, 1983; С. М. Філь, О. М. Худолій, Г. В. Малка, 2003). Але введення гімнастики наштовхнулося на дуже значні труднощі: відсутність залів та спеціального обладнання; відсутність кваліфікованих кадрів; нерозуміння директорами гімназій необхідності введення гімнастики у програми та ін. [2, с. 15]; зміст навчальних програм стимулював залучення до викладання гімнастики офіцерів та унтер-офіцерів (Е. М. Чернова, Харабуга, 1964), що призводило до впровадження примітивних форм німецької військової гімнастики [4]; у різних губерніях гімнастика викладалася тільки у 8-45% сільських шкіл та зазвичай мала вигляд примітивних стройових вправ, які проводили відставні солдати (М. Лемке, 1900).

Одночасно громадськість була стурбована поганим станом здоров'я та фізичної підготовленості дітей, багато в чому зумовленими завантаженістю учнів та відсутністю ефективних занять з фізичного виховання, поганими санітарно-гігієнічними умовами (Е. М. Дементьєв, 1894); головні болі, короткозорість, викривлення хребта, розлади нервової системи, малокрів'я, апатія були тоді масовими явищами у стані здоров'я школярів (Е. Ю. Зеликсон, 1900, В. К. Роков, 1903).

О. Т. Литвин зазначає, що велика кількість педагогів та лікарів того часу на сторінках газет та журналів часто виступали з критикою існуючого стану справ та необхідністю його корінного виправлення. Автор наводить слова з

доповіді Н. С. Фелтиса у 1899 році, на засіданні педагогічної спільноти при Московському університеті, в якій промовець зазначив, що в системі гімнастики, встановленої у 1889 р., є добре та багато дурного, але те, що добре – в школі не практикується, а що практикується – недобре. Саме тому комісія, що була створена для вивчення питання про фізичне виховання, на засіданнях московських педагогів з перегляду програми середньої школи, які нещодавно закінчилися, одногосно постановила клопотати про негайне знищення викладання гімнастики у тому вигляді, як вона діє у цей час [2, с. 16]. Базуючись на аналізі праць інших авторів (Т. М. Каневец, 1980; Е. А. Покровский, 1887; Р. Шмидт, 1873), науковець робить висновок, що всі спроби Міністерства освіти навести порядок у системі фізичного виховання в школі (багаточисленні циркуляри з організації екскурсій; літніх канікул учнів; розширення обсягу вправ, спрямованих на підтримку “запасу енергії у нервово-м’язовій системі”; рекомендації щодо поширення навчання плаванню, ознайомлення зі стрільбою, розвитку бази для занять фізичним вихованням) мали суто канцелярсько-бюрократичний характер, не розкривали причин положення, що склалося, а були спрямовані на покращення того, що вже продемонструвало свою непригодність [2, с. 16], оскільки директора шкіл, міські та губернські влади розглядали фізичне виховання як маловажливу, не варту уваги справу [2, с. 17].

На початку ХХ століття реорганізація фізичного виховання в школах Росії передусім передбачала введення сокольської системи, що йшло паралельно з її введенням у армії та у військових училищах [2, с. 30]. Лікарі та педагоги шкіл не сприймали систему фізичного виховання, яка насаждалася. Комісія, яка працювала за дорученням московського міського голови Гучкова у 1911 році, різко виступила проти введення примітивної військової гімнастики як форми фізичного виховання у школі та запропонувала свою програму, яка повинна сприяти досягненню гігієнічної (зміцненню здоров’я учнів та сприяння правильному розвитку їх організму), освітньої (вплив фізичних вправ на нервові центри з метою навчання координації рухів) та виховної (сприяння розвитку у дитини навички підкоряти свої почуття волі, що є необхідною умовою розвитку внутрішньої дисципліни) мети [2, с. 31]. Відповідно до схвалених рекомендацій комісії стрільба вводилася як обов’язковий предмет у середніх (починаючи з 5 класу) та більшості нижчих (останній рік навчання) шкіл; рекомендовано розширити програми з фізичного виховання, зберігши їх військово-прикладний характер; а також пропозиції щодо підготовки фахівців з фізичного виховання [2, с. 32]. Але політична ситуація, яка склалася в Європі на початку ХХ сторіччя, призвели до мілітаризації суспільства багатьох країн (передусім тих, в яких найбільше була розвинута система фізичного виховання: Германія, Франція, Австрія, Англія), що не могло не відбитися на системі фізичного виховання, яка не тільки у військових, але й у громадянських навчальних закладах почала набувати все більш військового

характеру [2, с. 35].

Г. Д. Харабуга зазначає, що у 1913 році уряд Росії вирішив взяти у свої руки керівництво спортом та створив “Канцелярию Главнаблюдающего за физическим развитием народонаселения Российской империи”, яку очолив генерал з особистої світи Миколи II – комендант Зимнього палацу Воєйков, який і попередньо здійснював неголосний нагляд за спортивно-гімнастичним рухом у Росії та постановкою фізичного виховання у середній школі. У 1914 році Головноспостерігаючим була створена Тимчасова рада з представників окремих відомств та спортивно-гімнастичних товариств (яка проіснувала до Жовтневої соціалістичної революції). Воєйков особисто доповідав Миколі II про хід справ та вносив свої проекти, не рахуючись навіть з радою міністрів [5, с. 159].

Р. Яблонський, вивчаючи творчість українського педагога й освітнього діяча початку ХХ сторіччя Я. Чепіги, який значну увагу приділяв питанням особливостей фізичного виховання дітей на різних вікових етапах, наводить його слова про те, що в педагогіці протягом тривалого часу “дитина розглядалася як особа, яка складалась лише із інтелекту і що лише цей інтелект шляхом напрацювань пам'яті і можна було розвивати. Зовсім не брався до уваги фізичний бік дитини і не оцінювалась вихователями роль фізичної діяльності в розвитку інтелекту. Байдужість до другої частини, рівноцінної першій з боку фізіології, була злочинною і з боку батьків, громадянства і держави” (Р. Яблонський, 1999).

Найяскравішою постаттю в історії фізичної культури Західної України був Іван Боберський (1878–1947) – видатний організатор сокольського руху, вчений, дослідник, автор понад 80 опублікованих робіт з питань фізичного виховання і спорту [5, с. 107-108], який “в роботі “Нові шляхи до тілесного виховання” обґрунтував роль фізичного виховання у гармонійному розвитку людини, запропонував практичні заходи з організації шкільного спорту та фізичного виховання. Він з боєм сприймав недообладнання місць для фізичного виховання, вважав, що не менше трьох годин на тиждень учні повинні займатись фізичними вправами. Він також зауважив, що кожен вчитель (інших предметів) “повинен до свого іспиту прикласти посвідку, що ходив шість семестрів на руханку і відбув курс рухових ігор”. Тоді, на його думку, вчителі зрозуміють користь фізичного виховання, будуть охоче займатись і спонукати до цього учнів” [4, с. 108].

Висновки. Отже, аналіз історичних та науково-педагогічних джерел дає підстави зробити висновок про те, що наші далекі предки (від трипільців до козаків) на інтуїтивному рівні (без наукового обґрунтування) відчували потребу у фізичному вихованні та, піклуючись про здоров'я свого роду, зобов'язували та створювали умови для занять кожного члена суспільства. Фізичне виховання було основою освіти, до якої в різні часи додавалися різні науки, якими, вважалось, необхідно оволодіти людині.

З виникненням суспільного розшарування, виник й розподіл у фізичному вихованні: можливість занять для заможних та заборона для інших. У всі подальші часи наукові знання щодо зміцнення здоров'я та впровадження фізичної культури в освітні заклади йшли, як то кажуть, "паралельними курсами й не перехрещувалися". Позитивні зміни виникали тільки під значним тиском об'єднаної громадськості, яка очолювалась видатними особистостями. До 1917 року на теренах України не тільки не проводились заняття з учнями з відхиленнями у стані здоров'я, але й взагалі уроки фізичної культури майже були відсутні й, тим паче – не виникало питання про підготовку майбутніх учителів фізичної культури до цієї роботи, хоча здоров'я дітей вже значно погіршилося.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у подальшому вивченні історичних передумов впровадження роботи з учнями спеціальних медичних груп в школи та особливостей підготовки майбутніх учителів фізичної культури до цієї роботи.

Використана література:

1. *Константинов Н. А.* Воспитание, школа и педагогическая мысль в дофеодальный период и в период феодализма (с древнейших времен до XVII века включительно) в России / Н. А. Константинов, Е. Н. Медынский, М. Ф. Шабаева. – Режим доступа: <http://www.detskiysad.ru/ped/ped119.html>
2. *Литвин А. Т.* Физическое воспитание в европейских странах в XIX и начале XX веков [лекции для студ. и слуш. курсов пов. калиф., препон. физ. восп.] / А. Т. Литвин. – К. : НУФВСУ, 2007. – 38 с.
3. *Столбов В. В.* Физическая культура и спорт народов нашей страны с древнейших времен до второй половины XIX века / История физической культуры : учеб. для ин-тов физ. культ / под общей ред. В. В. Столбова. – М. : Физкультура и спорт, 1983. – С. 130-150.
4. *Філь С. М.* Історія фізичної культури : навчальний посібник / С. М. Філь, О. М. Худолій, Г. В. Малка / за ред. проф. С. М. Філя. – Харків : "ОБС", 2003. – 160 с.
5. *Харабуга Г. Д.* Физическая культура и спорт в России со второй половины XIX века до Великой Октябрьской революции / История физической культуры и спорта : [учеб. для инст. физ. культ.] / под ред. В. В. Столбова. Раздел IV. – гл. 11 – М. : Физкультура и спорт, 1983. – С. 151-170.

***ИВАНОВА Л. И.* Про историческую предпосылку становления профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учащимися с отклонениями в состоянии здоровья.**

В статье дан анализ внедрения физического воспитания в учебные заведения Украины, как предпосылки становления профессиональной подготовки будущих учителей физической культуры к работе с учащимися с отклонениями в состоянии здоровья.

Ключевые слова: *здоровье, физическая культура, отклонения в состоянии здоровья, ученики с отклонениями в состоянии здоровья.*

***IVANOVA L. I.* About historical pre-condition of becoming of professional preparation of future teachers of physical culture to work with a schoolchildren with rejections in health.**

In the article the analysis of introduction of physical education is given in educational establishments of Ukraine, as pre-conditions of becoming of professional preparation of future teachers of physical culture to work with a schoolchildren with rejections in health

Keywords: *health, physical culture, rejections in health, schoolchildren with rejections in health.*